

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

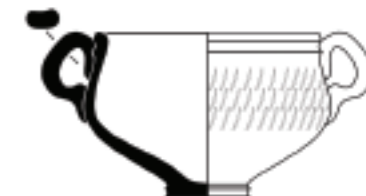
Consell de Mallorca

Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports

Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Palma, 28 a 30 de setembre, 2012)

2013

Consell de
Mallorca

■ Vicepresidència de
Cultura, Patrimoni i Esports

EDICIONS **DOCUMENTA** BALEAR

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordiació:

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló

Edita:

Edicions Documenta Balear

ISBN:

978-84-154327-6-0

Dipòsit legal

D.L. PM-1126-2013

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Palma, 28 a 30 de setembre, 2012) / [Coordinació Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló]- 360 p. ; 21x21 cm.
ISBN 978-84-154327-6-0

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell

1. Arqueologia – Mallorca – Congressos
902(460.32)

SUMARI

REDESCOBRINT CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). RESULTATS DE LA 6ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES.....	15	SES PAÏSSES DE LILLIU: CONSOLIDACIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGIQUES 50 ANYS DESPRÉS.....	89
Pau Sureda, Maria Bofill, Edgard Camarós, Marián Cueto, Xavier Gonzalo, Dioscórides Marín, Alba Masclans, Adriana Molina, Esteban Álvarez		Bernat Burgaya, Jordi Hernández-Gash, Margalida Munar, Antoni Puig	
PRODUCCIÓ CERÀMICA A LES PITIÜSES A INICIS DEL II MIL·LENI BC: LA COVA DES RIUETS (FORMENTERA).....	25	14ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS A SON FORNÉS (MONTUÏRI, ANY 2011): EL SANTUARI 2.....	101
Ricard Marlasca Martín, Josep M. López Garí, Màrius Vendrell, Lorena Merino		Paula M. Amengual, Albert Forés Gómez, Lara Gelabert Batllori, Sylvia Gili, Jordi Hernández-Gasch, Vicente Lull, Rafael Micó, Cristina Rihuete, Roberto Risch	
L'EXPLOTACIÓ DELS RECURSOS ANIMALS A LES PITIÜSES A INICIS DEL SEGON MIL·LENNI CAL BC: UN TRET DIFERENCIAL?.....	35	EL SANTUARIO DE CALESCOVES (ALAIOR, MENORCA): LA COVA DELS JURATS O ESSLÉSIA.....	109
Josep Maria López Gari, Ricard Marlasca Martín, Miguel McMinn Grivé, Damià Ramis Bernad		Margarita Orfila, Giulia Baratta, Marc Mayer	
ES BARRANC DE SA TRAMUNTANA, UN YACIMIENTO PREHISTÓRICO EN LA COSTA NORTE DE MENORCA.....	43	ESTUDIO DE LAS ÁNFORAS DE LA ÁFRICA BIZACENA LOCALIZADAS EN EL FONDO SUBACUÁTICO DEL PUERTO DE SANITJA (MENORCA).....	119
María Isidro, Fernando Contreras		Fernando Contreras Rodrigo, Antonio J. Talavera Montes, Pere Massó Bachpol	
RESULTATS PRELIMINARS DEL PROJECTE ENTRE ILLES: EL CAS DELS JACIMENTS DE SA FERRADURA (MANACOR) I CALA MORELL (CIUTADELLA).....	51	ESTUDIO DE LOS MATERIALES PROCEDENTES DE LA NECRÓPOLIS ALTO IMPERIAL DE CAN CORRÓ O DEL MATADERO, DE POLLENTIA (ALCUDIA, MALLORCA).....	127
Montserrat Anglada, Antoni Ferrer, Damià Ramis, Magdalena Salas		Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés, Margarita Orfila Pons, Antonio Arribas Palau †	
LOS ASENTAMIENTOS COSTEROS DE MENORCA: EL CASO DE ES CASTELLET (CALESCOVES, ALAIOR).....	59	LA TROBALLA D'UNA ÀREA DE NECRÒPOLIS ROMANA AL SUBSÒL DE LES ANTIGUES CASES DE CAN RAMIS A ALCÚDIA.....	135
Elena Sánchez López, Mario Gutiérrez Rodríguez, Margarita Orfila Pons		Miquel Àngel Sastre Vanrell, Francisca Cardona López	
CONTAMINACIONS DEGUDES A L'ENTERRAMENT I LA GESTIÓ DE CERÀMIQUES PREHISTÒRIQUES DE MALLORCA (c. 1750-50 aC).....	69	UN MODEL 3D PER A LA CIUTAT ROMANA DE POLLENTIA: ARQUITECTURA, TOPOGRAFIA I GEOGRAFIA.....	143
Daniel Albero Santacreu		Bartomeu Vallori Márquez, Miguel Àngel Cau Ontiveros	
ANÁLISIS ESTRATIGRÁFICO DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA EN LA NAVETA ALEMANY 2010-2011.....	79	EL JACIMENT ROMÀ DE SON ESPASES: L'ORGANITZACIÓ DE LES ESTRUCTURES.....	149
María Calderón, Emmanuelle Gloaguen, Daniel Albero, Emili Garcia, Manuel Calvo		M. M. Estarellas Ordinas, J. Merino Santisteban, F. Torres Orell	

LA CERÀMICA DELS HORITZONS FUNDACIONALS DEL LLOC ITÀLIC DE SON ESPASES, PALMA (MALLORCA).....	155	PRIMAVERA DE 1230: ANDALUSINS REFUGIATS A LA SERRA DE LLEVANT (MALLORCA).....	229
Albert López Mullor, Albert Martín Menéndez, Maria Magdalena Estarellas, Josep Merino, Francisca Torres		Miquel Barceló, Helena Kirchner, Mateu Riera Rullan	
ELS PRIMERS ROMANS DE PALMA.....	167	L'ENTORN ARQUEOLÒGIC D'ALMALLUTX, UNA PROJECCIÓ A ESCALA DE LA SEQUÈNCIA D'OCUPACIÓ HUMANA DE L'ILLA DE MALLORCA. PRESENTACIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR.....	241
Francisca Torres Orell, Francisca Cardona López		Jaume Deyà Miró, Pablo Galera Pérez	
LA PRODUCCIÓN DE VINO EN LA ZONA CENTRAL DE IBIZA DURANTE LA ANTIGÜEDAD.....	173	L'ALQUERIA ISLÀMICA DE TORREPETXINA (CIUTADELLA, MENORCA).....	249
Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarri		Helena Kirchner	
LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD. DADES PRELIMINARS DE LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES SUBSIDIÀRIES DE LES OBRES DE MILLORA DE LES CARRETERES MA-4032 I MA-4034 DE SON SERVERA-MALLORCA.....	181	ESTUDI DE LES CERÀMIQUES ISLÀMIQUES TROBADES A L'ESTACIÓ ARQUEOLÒGICA DE CORNIA (Maó, Menorca).....	255
Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Luis Plantalamor Massanet, Jaume Sastre Moll	
APROXIMACIÓN AL ESTUDIO DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (SANITJA – MENORCA).....	189	INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA SUBACUÁTICA EN EL PECIO DE BOTAFUCH, SUBSIDIARIA DEL PROYECTO DE EXPLANA Y MUELLES COMERCIALES AL ABRIGO DEL DIQUE BOTAFUCH EN EL PUERTO DE EIVISSA (FASE DESROLLADA ENTRE EL 15 DE NOVIEMBRE DE 2011 Y EL 20 DE ENERO DE 2012).....	267
Cristina Bravo Asensio, Fernando Contreras Rodrigo		Sebastià Munar Llabrés, Josué Mata Mora	
CERÀMICA DE LA ANTIGÜEDAD TARDIA DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (PORT DE SANITJA, MENORCA).....	199	ARQUEOLOGIA CONCENTRACIONÀRIA A MALLORCA: EL CAMPAMENT DELS SOLDATS.....	275
Tatiana Valente, Fernando Contreras		Antoni Puig Palerm, Tomàs Suau Mayol	
ESTUDIO BIOARQUEOLÓGICO DE LAS NECRÓPOLIS DE SANISERA (SANITJA –MENORCA).....	205	RESULTADOS PRELIMINARES DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLOGÍA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	283
Georgina Pacheco, Carmen Olivares, Jo Hurts, Fernando Contreras		María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad	
GESTES, RITUALS FUNERARIS I ANÀLISI ANTROPOLÒGICA DELS ENTERRAMENTS DE L'ÀMBIT LATERAL SUD DEL BAPTISTERI I DE L'ÀMBIT A DEL SECTOR SUD DEL CONJUNT PALEOCRISTIÀ DE SON PERETÒ (MANACOR).....	213	RESULTADOS PRELIMINARES DE LAS EXCAVACIONES Y DEL CONTROL ARQUEOLÓGICO DE LAS FASES B y C EN EL BALUARD DEL PRÍNCIP DE PALMA DE MALLORCA.....	291
Llorenç Alapont, Magdalena Sastre, Rotger Leal		Antonia Martínez Ortega, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad, M ^a José Rivas Antequera, M ^a Magdalena Riera Frau	
PERVIVENCIA DE LA COMUNIDAD JUDÍA EN LAS BALEARES DURANTE LA ANTIGÜEDAD TARDIA.....	223	SEGURIDAD EN EXCAVACIONES ARQUEOLÓGICAS.....	303
José Miguel Rosselló Esteve		Javier Sáenz Garcés	

PLANIMETRÍA EN “ELS CLOSOS DE CAN GAIÀ”. LA REANUDACIÓN DE UNA COOPERACIÓN.....	311
Christoph Rinne, Bartomeu Salvà i Simonet	
LA DOCUMENTACIÓ GRÀFICA AL PROJECTE DE RECUPERACIÓ, CONSOLIDACIÓ I MUSEÏTZACIÓ DEL MONESTIR BIZANTÍ DE L'ILLA DE CABRERA.....	315
Josep Maria Puche	
ESTRATÈGIES DE CONSOLIDACIÓ, RESTAURACIÓ I ADEQUACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC. EL CAS DEL JACIMENT DELS CLOSOS DE CAN GAIÀ (2003-2012).....	325
David Javaloyas, Joan Fornés, Llorenç Oliver	
PRIMERES ACTUACIONS AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL PUIG FIGUER (ARTÀ).....	333
Magdalena Sastre, David Javaloyas, Emmanuelle Gloaquen	
ARQUEOLOGIA I PATRIMONI A SANTANYÍ.....	341
Nuria Martínez Rengel	
EL FONS ARQUEOLÒGIC DEL MUSEU DE MALLORCA. GESTIÓ DEL MOVIMENT 2008-2012.....	345
Rosa Maria Aguiló Fiol, Joana Maria Palou i Sampol	
ARQUEODIGITAL.COM EN LA DIFUSIÓ DEL PATRIMONIO HISTÓRICO-ARQUEOLÓGICO DE LA ISLA DE MALLORCA.....	351
Maria Szatkowska, Eneko González San Juan	
PROPOSTA DE METODOLOGIA PER A L'ELABORACIÓ DE VALORACIONS ECONÒMIQUES SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC.....	355
Joana Maria Gual	

PRESENTACIÓ

És una satisfacció poder oferir aquesta publicació amb els articles de les feines presentades a les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades a Palma durant els dies 28 i 29 de setembre de 2012.

Amb el llibre que tenen a les seves mans torna a quedar demostrada l'excel·lent trajectòria que estan experimentant les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears organitzades, principalment, per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears. Cal recordar que a les primeres Jornades celebrades l'any 2006 a Manacor, es varen presentar 12 xerrades, totes elles amb temàtiques força variades però sempre dins de l'àmbit mallorquí, i que l'any 2009, el Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca va voler col·laborar amb aquella iniciativa publicant aquells 12 treballs.

Aquella bona embranzida inicial va seguir donant fruits a les jornades de 2007 fetes a Felanitx, de 2008 a Maó, i de 2010 a Eivissa, passant a ser una reunió no només de temes de Mallorca, sinó de totes les Illes Balears. Totes aquelles jornades varen ser un èxit de participació i d'organització, i també varen poder arribar a ser convenientment publicades. Tot plegat va fer que s'anés consolidant aquell lloc de trobada, actualment bianual, pels professionals que treballen en temes relacionats amb l'arqueologia de les nostres illes. La mostra més evident de tals afirmacions és que a les jornades de l'any passat es varen arribar a presentar 44 xerrades on s'exposaren treballs vinculats a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera.

El Consell de Mallorca, òrgan competent en matèria arqueològica, no podia deixar de col·laborar en un

esdeveniment tan significat celebrat a la nostra illa, i és per això que també ha volgut finançar completament el present exemplar de les *Actes V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*.

Els articles aquí publicats són una molt completa representació del que és avui l'arqueologia de les Illes Balears. La seva reduïda extensió acompanyada d'un nombre abundant d'il·lustracions fan que el seu interès no quedi únicament centrat en el món científic, sinó també per a tota aquella persona aficionada a l'arqueologia i, fins i tot, per al públic en general.

Joan Rotger Seguí
Vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports
del Consell de Mallorca

PRÒLEG

La publicació que tenen entre mans ha estat possible gràcies a la feina, majoritàriament desinteressada, de moltes persones que estimen l'arqueologia de les nostres illes. Pens que hauria de ser un deure per a tots els que treballam en el gremi, sovint gràcies només a diners públics, el retornar a la societat allò que se'ns ha pagat. Amb aquesta publicació crec que s'assoleix dita empresa d'una manera extensa donat que està composta per articles de síntesi, poc extensos i molt ben il·lustrats, que clouen en un producte apte i atractiu per a tota mena de lectors.

Un dels principals objectius de les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, ja des de la seva primera edició, era aconseguir un lloc comú on els professionals de l'arqueologia que fan feina a les illes Balears poguessin donar a conèixer els seus treballs més recents. Així, tots els articles presentats tenen dos elements comuns, per una banda estan relacionats amb l'arqueologia, i per l'altra el seu marc geogràfic està centrat a les illes Balears.

Les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, celebrades a Palma entre els dies 28 i 29 de setembre de 2012, varen ser un èxit tant de participació com de públic. També ho varen ser en tot allò relacionat amb la seva organització, i aquí cal recordar i agrair les excel·lents tasques realitzades pels coordinadors Antonia Martínez, Jaume Cardell i Antoni Planas.

També vull donar les gràcies a la Societat Arqueològica Lul·liana i al Consell de Mallorca per la bona predisposició que varen tenir, i també com pels mitjans humans i materials que ens varen facilitar.

En aquelles jornades, promocionades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en

Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, es varen arribar a presentar 44 comunicacions signades per un total de 90 investigadors. A més, tant a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a la del Consell de Mallorca, a l'edifici de la Misericòrdia, sovint es va arribar al centenar d'oients. És per això que crec que hem d'estar molt contents i orgullosos d'haver pogut tirar endavant la publicació de les actes d'un esdeveniment com aquell.

Pens que mai no s'havia aconseguit reunir un nombre tan elevat dels professionals que ens dedicam a l'arqueologia de les Balears. Tampoc mai s'havien presentat treballs de pràcticament tots els principals projectes que estan en marxa. Però tampoc no vull oblidar aquelles contribucions de feines més modestes que sovint han anat passant completament desapercebudes i oblidades, i de les quals estic convençut que també són cabdals per poder conèixer certs detalls del món arqueològic que d'una altra manera es podien arribar a perdre per sempre.

També ha estat una satisfacció veure que es publiquen treballs sobre alguns jaciments que romanien inèdits o dels quals feia anys que no se sabia res més que el que sortia a la premsa.

Una altra qüestió que ha quedat ben il·lustrada en aquest volum són els fruits de les demandes, entre d'altres, d'una gran part del col·lectiu d'arqueòlegs que feien feina l'any 2008 a Mallorca. Llavors es va demanar una millora en la concepció dels espais i infraestructures del Museu de Mallorca. Per tant, ens alegrem molt de la important millora dels magatzems de dit Museu presentats en aquest tom, una reivindicació a la qual no hem deixat de dedicar esforços i per la qual hem patit i seguim patint molts mals de cap.

En aquest sentit, esperem que prest se'ns torni a fer cas i no es continuï demanant malbaratar diners públics i privats per a siglar els materials arqueològics d'una manera irracional i gens pràctica.

En aquest volum es troben treballs centrats en labors o investigacions fetes a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera, o del conjunt d'algunes o de totes elles. Dues terceres parts dels autors són originaris de les nostres illes, però volem destacar que una tercera part són investigadors de la resta de l'Estat o fins i tot de l'estranger.

La majoria dels articles estan fets per arqueòlegs, però també n'hi ha d'elaborats per historiadors, historiadors de l'art, epigrafistes, filòlegs, antropòlegs, biòlegs, geòlegs, museòlegs i restauradors. Són per tant un bon exemple de la pluridisciplinarietat que està assolint l'arqueologia, i també una bona mostra del seu de cada cop més important paper en la societat i en el món científic del segle XXI.

Em plau encara més poder presentar aquest volum en els moments terribles que el país està vivint. Certament no tinc dubtes sobre el fet que s'havien de practicar retallades en aquell model de desenvolupament irracional basat en el crèdit d'uns doblers que no teníem i que haurem de seguir pagant durant molts d'anys. Se'ns dubte hi ha despeses molt més prioritàries que allò que es pugui gastar relacionat amb el món l'arqueologia. Indubtablement la sanitat, l'educació i el benestar social han d'estar al davant d'aquest desemborsament. Però no s'hauria de deixar l'arqueologia al darrera de tot, perquè és un dels pilars per poder seguir adquirint nous coneixements de la nostra història que hauran de servir per educar millor les futures generacions. A més, i n'estic ben convençut, l'arqueologia hauria d'arribar a ser el motor per posar en valor un bon grapat de monuments que serveixin com a reclam turístic, i és que en aquest sentit jaciments de primer ordre no ens en falten.

Per tot plegat, crec que ha estat un gran encert de la Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports del Consell de Mallorca haver finançat aquesta publicació, una acció que volem reconèixer i agrair, especialment a la directora insular de Cultura i Patrimoni, Catalina Sureda, i al vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports, Joan Rotger.

No voldria acabar sense manifestar que em sembla evident que la publicació de les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears es caracteritza per ser un volum molt complet que crec que serà una fita a tenir en compte per al món de l'arqueologia balear.

Mateu Riera Rullan

President de la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears.

ESTRATÈGIES DE CONSOLIDACIÓ, RESTAURACIÓ I ADEQUACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC. EL CAS DEL JACIMENT DELS CLOSOS DE CAN GAIÀ (2003-2012)

David Javaloyas

Joan Fornés

Llorenç Oliver

1. Introducció

Des de 1996, l'Ajuntament de Felanitx en col·laboració amb el Grup de Recerca Arqueoblear¹, dependent de l'Àrea de Prehistòria de la Universitat de les Illes Balears, estan desenvolupant un projecte d'intervenció arqueològica integral al jaciment de l'Edat del Bronze dels Closos de Can Gaià. Com s'ha publicat en diferents ocasions, el projecte d'investigació arqueològica dels Closos de Can Gaià contempla 5 grans objectius: recerca científica, desenvolupament metodològic, formació en arqueologia, consolidació i restauració i la divulgació i socialització del patrimoni arqueològic (Javaloyas *et al.* 2009; Oliver *et al.* 2010; Fornés *et al.* 2012).

Aquestes línies d'actuació principals estan en consonància amb els nous plantejaments existents a l'arqueologia desenvolupada a Espanya des de l'arribada de la democràcia, moment en el qual es produí un important canvi legal i institucional encaminat a adequar la gestió de l'arqueologia a la nova realitat política i social (Javaloyas 2010, 2011). Aquests canvis consolidaren noves praxis, més acords amb els nous valors que la societat contemporània (urbana, postindustrial i molt enfocada al lleure tant des d'un punt de vista sociològic com econòmic) associa al patrimoni arqueològic.

Un dels resultats més importants d'aquest procés ha estat l'aparició d'una arqueologia molt més àmplia i diversa, una disciplina protagonitzada per una gran varietat d'agents distints (acadèmia, administracions públiques, professionals liberals, sector privat, societat civil...) que, en moltes ocasions, persegueixen objectius diferents, que realitzen actuacions diverses i que tenen valors distints.

En diverses ocasions, el reconeixement d'aquesta nova realitat múltiple per a l'arqueologia ha posat el focus en la

fragmentació i la confrontació que, suposadament, caracteritza avui en dia la disciplina. Entre aquestes tensions podríem destacar-ne una. L'afirmació de part del món de l'arqueologia que a aquesta només hi pot imperar la generació de coneixement com a únic valor vàlid: "tota arqueologia o és investigació o no és res" (Querol i Martínez 1996; Moure Romanillo 2006; Deamos 2010, 2010a). Un exemple clar i proper seria l'afirmació del fi de l'arqueologia defensat pel Dr. Rosselló Bordoy en relació a la suspensió de les llicències d'excavacions i la redacció de la carta arqueològica de Mallorca entre 1988 i 1994 en base al fet que això suposà la fi de la recerca científica, la fi de la generació de coneixement històric (*cf.* Javaloyas 2010).

Això no obstant, noves aproximacions a l'anàlisi de les pràctiques arqueològiques actuals des de plantejaments epistemològics distints han començat a valorar els aspectes positius que comporta aquesta nova (i, sense dubte, més complexa) realitat de l'arqueologia (p. ex. Díaz del Río 2000; Barreiro 2003, 2006, 2006a; Javaloyas 2010, 2011; Criado 2010).

Aquestes perspectives emfasitzen la gran vitalitat que la disciplina desprèn avui en dia, com l'elevat nombre de professionals, que posseeixen uns graus de formació i qualificació no vists fins ara, la gran quantitat de recursos econòmics dedicats a l'arqueologia, el gran nombre d'actuacions arqueològiques realitzades cada any, el volum de societat civil que es relaciona d'una manera o una altra amb l'arqueologia (promotors, arquitectes, alumnes universitaris, d'educació primària i secundària, voluntaris, públic visitant a jaciments i museus, turistes, premsa, polítics, científics...). Observada des d'aquest punt de vista l'arqueologia no només no està morta, està més viva que mai.

En aquest context, el Projecte Closos s'enquadra dins una sèrie d'iniciatives arqueològiques que sorgeixen a partir de les dècades de 1980 i 1990 a diferents llocs de l'estat espanyol i que exemplifiquen el naixement de nous models de praxi arqueològica en els quals:

¹ Des de 2012 "ArqueoUIB. Grup de recerca en Cultura Material i Patrimoni Arqueològic".

1) participen diferents agents, principalment administracions municipals (que constitueixen la base econòmica i/o logística principal d'aquests projectes), universitats i/o museus arqueològics (que aporten els recursos humans en forma d'investigadors i alumnes voluntaris), societat civil (aportant voluntaris i/o organitzats en associacions ciutadanes que fomenten la protecció del patrimoni arqueològic) i, en alguns casos, el sector turístic privat (en forma de subvencions, ja sigui en diners o en espècie, i des del convenciment que el patrimoni arqueològic pot convertir-se en un recurs turístic de primer ordre) 2) es desenvolupa una multitud diversa d'actuacions concretes, com poden ser l'excavació i estudi científic dels jaciments arqueològics amb l'objectiu d'augmentar el nostre coneixement historicoarqueològic, la formació de professionals dedicats a l'arqueologia i el patrimoni arqueològic, la divulgació del coneixement arqueològic i la formació de la societat civil en aquests camps de coneixement amb l'objectiu d'incrementar-ne la capacitat crítica fomentant la protecció i gaudi del patrimoni cultural, la generació de nous recursos culturals, de lleure i turístics i de nous espais econòmics que siguin capaços de generar desenvolupaments locals sostenibles i nous nínxols de llocs de feina; 3) i s'articulen diversos valors, científics (augmentar el coneixement), econòmics (crear llocs de feina i promoure el turisme), socials (augmentar el pes de la societat civil en la presa de decisions relacionades amb el patrimoni)...

Aquests tipus de projectes són essencials per entendre l'arqueologia actual. De fet, bona part dels grans projectes arqueològics que es desenvolupen actualment a Mallorca (Son Fornés, s'Hospitalet, Son Peretó, ses Païsses, Pol·lència) responen en bona mesura a aquest model mixt, on administració local, acadèmia, societat civil i sector privat treballen conjuntament. A més, representen de forma clara com la pràctica arqueològica present no està formada per diferents esferes autònomes i enfrontades entre si (com defensaven aquells profetes que anunciaven la fi de l'arqueologia), sinó que són l'exemple clar que s'estan generant nous models en els quals els diferents agents protagonistes estan treballant conjuntament, tractant de comunicar-se entre ells, arribant a consensos i aportant solucions que generen pràctiques arqueològiques complexes però que es troben molt a prop de les realitats que conformen les nostres societats. En definitiva, podem dir que aquests

nous projectes tenen interès en el passat però també en el present.

En aquesta comunicació presentem una panoràmica de les intervencions de consolidació, restauració i adequació realitzades de 2003 a 2012 en el jaciment arqueològic dels Closos de Can Gaià com un exemple concret de com es desenvolupen aquests projectes i de com diferents agents (arqueòlegs, restauradors, administració pública) arriben a consensos per assolir els diferents objectius que vertebraven la praxi arqueològica present i que, en el nostre cas, es poden resumir en una afirmació: els diferents agents implicats tenen com a objectiu principal connectar el jaciment amb la societat, volen que sigui un element central en el present.

2. Actuacions realitzades

Com ja hem dit en diverses ocasions (Fornés *et al.* en premsa), un concepte que esdevé clau en la nostra manera de concebre el patrimoni arqueològic es la distinció bàsica existent entre *vestigis arqueològics* i *patrimoni arqueològic* (Criado Boado 1993: 42; 1996; González 2000; per al cas de Mallorca: Javaloyas 2010; Javaloyas *et al.* 2012). Com a *vestigis arqueològics* entenem el conjunt d'elements materials produïts per l'acció humana del passat que ens han arribat al present. Per una altra banda, *patrimoni arqueològic (PA)* seria la suma d'aquests elements materials del passat (vestigis arqueològics) més el conjunt de concepcions i valors que d'aquests es tenen i s'han tingut al llarg del temps, així com les accions que la societat realitza a i amb relació a aquests elements (Criado 1996).

Des d'aquesta òptica, es generen diverses praxis arqueològiques que, des de perspectives molt distintes, estan encaminades a "activar" aquests vestigis i permetre que esdevinguin patrimoni. És a dir, del que es tracta és d'incardinar el jaciment arqueològic dels Closos de Can Gaià en la societat actual, tractant d'entendre quin és el paper que aquesta desitja per al patrimoni arqueològic i generar les actuacions adients per assolir aquest objectiu.

En aquest sentit, s'han de valorar els importants canvis que la societat mallorquina (igualment que l'espanyola i l'europea occidental) ha sofert en la segona meitat del segle XX.

L'augment generalitzat de les rendes i el major temps lliure disponible, juntament amb una major qualitat i esperança de vida, juntament amb la reducció de l'edat de jubilació i de la jornada laboral (almanco fins ara), han generat una important demanda d'activitats per ocupar el temps lliure, donant peu al que s'ha denominat com "societats postindustrials del lleure i el turisme". En aquesta nova realitat, el patrimoni arqueològic ha deixat de ser principalment un bé que l'Estat protegeix per materialitzar uns valors identitaris nacionals, per ser percebut com un potencial recurs educatiu, de lleure i econòmic (associat al turisme) que necessita ser gestionat, estudiat, conservat, explicat i interpretat per permetre i fomentar el seu gaudi per part de la societat a la qual pertany (Javaloyas, en premsa).

Així doncs, una de les principals línies d'actuació del Projecte Closos està encaminada a aconseguir que el jaciment sigui visitat i gaudit pel major nombre possible de persones i que aquestes tinguin una experiència satisfactòria.

2.1. Consolidació, restauració i *mise en scene* del Navetiforme I (2003)

L'any 2003 es va procedir a realitzar la primera gran intervenció de consolidació i restauració al Navetiforme I, una vegada es va donar per acabada la fase d'excavació arqueològica al seu interior. Aquesta intervenció va centrar-se en la reposició de dos enllosats que havien estat enretirats per permetre l'excavació dels nivells inferiors i anteriors de l'estructura (Munar, inèdit).

L'enretirada d'aquests va ser completament documentada mitjançant la presa de nombroses fotografies, la realització d'uns calcs en plàstic, la documentació de les cotes de les diferents parts i la numeració de totes les lloses. Aquesta documentació va permetre reposar els enllosats en la seva posició original amb totes les garanties. Originalment, aquests enllosats estaven travats amb cunyes i terra pitjada; per garantir la seva conservació i per facilitar que el públic pogués entrar sense problemes dins el Navetiforme I es va decidir emprar morter de calç per donar solidesa a tot el conjunt.

Al mateix temps, es va aprofitar per realitzar la primera posada en escena. Aquesta va tenir dos objectius essencials. En primer lloc, permetre una bona conservació del Navetiforme I i de les seves parts constituents, fent especial esment als enllo-

sats. En segon lloc, facilitar la visita pública del jaciment i afavorir el gaudi per part del públic en general. Així doncs, es va decidir reomplir l'interior de l'edifici amb una grava calcària de mida mitjana que afavorís el drenatge, impedisís el creixement de vegetació i facilités el trànsit per l'interior del navetiforme. El resultat final (Fig. 1) va ser adequat ja que s'aconseguien de forma satisfactòria tots els objectius definits.

2.2. Consolidació del Navetiforme I (2008)

L'any 2008 es va plantejar la necessitat de realitzar una nova intervenció de consolidació als murs del Navetiforme I (Escalas, inèdit) a causa del fet que algunes de les lloses presentaven fissures aparegudes a partir de les fluctuacions del binomi humitat-temperatura, observant, a més, eflorèscències de sals a la superfície (Fig. 2). Alhora, algunes de les restauracions realitzades l'any 2003 o anteriors es trobaven en mal estat de conservació, perdent la seva funció.

Fig. 1. Resultat final de la intervenció de 2003 al Navetiforme I.

Durant aquesta campanya, doncs, es va realitzar una petita intervenció d'urgència a curt termini. L'objectiu primer de l'actuació era el de no perdre més fragments disgregats. A partir d'aquests paràmetres es varen dur a terme les següents intervencions: 1) neteja mecànica superficial dels murs; 2) neteja mecànica més acurada de les fissures, enretirant terres o morters envellits d'anteriors restauracions; 3) consolidació ex-

terna de les fissures i unió dels fragments disgregats; i 4) estabilització de les mateixes esquerdes per protegir la roca de la penetració directa de les fonts d'humitat.

2.3. Consolidació, restauració i *mise en scene* del Navetiforme I (2010)

L'any 2010 es va realitzar una nova campanya de restauració i consolidació dels murs del Navetiforme I. La necessitat d'aquesta actuació es fonamentava en el fet que bona part dels murs d'aquesta estructura presentaven nombroses deficiències, fet que posava en perill el mateix edifici i feia necessària una intervenció de consolidació. A causa de motius antròpics i, sobretot, dels moviments produïts per les arrels dels ullastres que han nascut i crescut dins els murs de l'estructura, molts dels grans blocs del parament exterior es trobaven desplaçats del seu lloc d'origen i es varen anar descalçant, perdent totalment la seva coherència dintre del conjunt. Aquest problema havia causat greus despreniments i enderroc del reble intern, contingut inicialment per aquest parament, i havia posat en perill l'estabilitat de tot el conjunt.

Fig. 2. Detall de la disgregació d'una llosa del parament exterior del Navetiforme I.

Un problema afegit és que, a primera vista, semblava que no tots els grans blocs que componen el parament que ens ocupa s'havien conservat, fet que dificultava enormement

l'actuació de consolidació. No obstant això, molt probablement, tot i que alguns dels blocs havien desaparegut, la nostra feina es centrava en tractar de constatar arqueològicament la seva posició mitjançant la documentació les empremtes, els negatius o les falques de sustentació d'aquests.

L'actuació va estar articulada entorn a tres punts principals (Munar i Burgaya, inèdit), que segueixen les pautes bàsiques establertes a la legislació vigent (en concret l'article 41 de la Llei 12/1998 de 21 de desembre del Patrimoni Històric de les Illes Balears). En primer lloc, es varen reubicar al seu lloc original tots aquells blocs desplaçats. Per tal d'assegurar una correcta actuació es consultaren extensament les plantes del jaciment i tota la documentació fotogràfica generada durant les campanyes d'excavació. En segon lloc, es varen restituir una sèrie de blocs absents del parament extern amb blocs de dimensions similars als blocs conservats. Aquesta intervenció es dugué a terme a tot el perímetre de la naveta per tal de tancar l'estructura i evitar la contínua pèrdua de reble de pedra i terra de l'interior del mur, que posava en perill l'estabilitat i conservació de tota l'estructura. Finalment, els materials emprats en la consolidació són reversibles i totes les intervencions estan documentades, tant fotogràficament com a nivell de plantes, per tal de tenir un registre exhaustiu de tots els elements no originals afegits durant el procés de consolidació. En aquest sentit, s'implementà una estratègia de senyalització dels blocs afegits que tracta de ser coherent amb les premisses dels restauradors i l'administració pública, és a dir, no falsejar les intervencions de restauració, que aquestes siguin identificables, i, al mateix temps, que no afectin negativament el gaudi i interpretació del monument per part del públic en general. Així doncs, una vegada col·locades les pedres a les zones en les quals es documentava la falta, assegurant així la consolidació de les estructures, es varen identificar mitjançant l'aplicació a cadascuna d'elles d'una petita tessel·la vítria de color neutre, adherida mitjançant una resina epoxídica.

La segona gran acció relacionada amb l'adequació del Navetiforme I ha estat una modificació en la posada en escena d'aquest edifici. Aquesta estructura havia estat adequada a la seva visita al 2003, moment en el qual es va omplir tot l'interior amb una capa de grava per evitar el creixement de vegetació i evitar que les pluges provoquessin l'acumulació d'aigua (Fig. 1).

L'any 2010 es va decidir modificar aquesta actuació partint de la premissa que el fet que la grava quedés a la vista implicava una afectació negativa sobre la visió de l'edifici i falsejava la seva fisonomia original (Fig. 3).

Per resoldre aquests problemes es va plantejar realitzar una nova intervenció basada en un model d'actuació que part de l'equip directiu havia assajat al jaciment de Son Corró (Costitx) (Javaloyas *et alii* 2012). Aquesta actuació consistia en l'adequació la zona amb un sistema tripartit format, primerament, per una capa de grava, que evitaria el creixement de vegetació i evitaria l'estancament de l'aigua. Aquesta grava es cobrí amb un geotèxtil a sobre del qual es posava una capa de terra de color vermellós que vàrem obtenir de les terreres formades en excavar l'interior del Navetiforme I. El resultat final havia de ser una visió menys impactant de l'estructura i un posada en escena molt més semblant a la visió original però que, al mateix temps, afavorís la conservació del jaciment (evitant l'acumulació d'aigua i el creixement de vegetació a l'interior). En definitiva, del que es tractava era de conciliar els objectius que perseguïen els diferents agents participants (arqueòlegs, restauradors, públic i administració pública).

Fig. 3. Resultat final de les intervencions de 2010 al Navetiforme I.

2.4. Adequació per a la visita: instal·lació de panells explicatius

Per avançar en aquest objectiu i fer més atractiu el jaciment als potencials visitants s'han anat implementant tota una sèrie d'actuacions encaminades a facilitar la comprensió del jaciment per part del públic en general, com la creació d'una pàgina web o la realització de visites guiades i confe-

rències (Fornés *et al.* 2012; en premsa).

Així, l'any 2010 es va desenvolupar una primera fase de museïtzació del jaciment que consistí en la instal·lació de diferents panells explicatius que permetessin una visita autoguiada al jaciment mitjançant la qual els visitants coneguin les principals característiques dels navetiformes i de les comunitats que els habitaren. En concret, es varen instal·lar quatre panells distints que presenten: 1) una breu introducció a les societats navetiformes de l'Edat del Bronze balear; i 2) a continuació expliquen les principals estructures sobre les quals s'ha treballat aquests darrers anys: el Navetiforme I i l'estructura II. Aquests panells varen ser redactats pels directors del projecte (arqueòlegs) però sempre tenint en compte dos aspectes diferents però complementaris. En primer lloc, pretenen ser un recull dels principals avenços científics assolits amb el desenvolupament de la recerca científica al jaciment. I, en segon lloc, s'han recollit aquells aspectes essencials sobre els quals el públic que ha visitat el jaciment (en les diferents activitats realitzades fins al moment: visites guiades, exposicions, conferències, tallers didàctics...) ha mostrat interès reiterat.

Amb l'objectiu d'arribar al màxim número de gent possible, els textos dels cartells estan en quatre idiomes: en català i castellà, per arribar a tots els visitants de les Illes i els turistes de la península, i en anglès i alemany, per tal que la gran majoria de turistes que visiten la nostra illa puguin gaudir del jaciment. Aquest punt està encaminat a donar resposta a part dels agents implicats (administració local, societat civil, sector turístic) que volen impulsar el jaciment com un potencial recurs turístic i econòmic que afavoreixi el desenvolupament d'un turisme cultural d'elevada capacitat econòmica que complemeti els models turístics actuals.

De fet, el patrimoni arqueològic pot esdevenir un important reclam de visitants i una font d'ingressos gens menys-preable. Hi ha una sèrie de dades que ens marquen que el turisme cultural mou una gran quantitat de persones (el 54 % de la població europea ha visitat un monument històric el darrer any i el 57,9 % dels turistes estrangers que visiten Espanya realitzen alguna activitat cultural, entre les quals destaquen la visita de llocs històrics i arqueològics; INE 2008). Respecte al perfil del turista que consumeix turisme arqueològic, hi ha tres valors

clau que ens indiquen que estem davant d'un turisme d'alta qualitat: 1) el 94 % dels turistes té educació universitària; 2) gairebé el 60 % tenen un sou anual superior als 20.000 \$; i 3) la seva despesa mitjana diària és superior a la mitjana del conjunt del turisme (arribant als 78 €/dia) (Castro 2003; Tresserras *et al.* 2009).

En definitiva, tant per volum de turistes com per les característiques socioeconòmiques que presenta el turista mitjà, el turisme arqueològic té un enorme potencial econòmic i és capaç de generar sinergies socioeconòmiques positives en ser un turisme d'alta qualitat (Javaloyas, en premsa).

Fig. 4. Panell de benvinguda al jaciment dels Closos de Can Gaià.

3. Conclusions

En aquest breu treball hem vist les principals actuacions de consolidació, restauració i adequació implementades en el jaciment arqueològic dels Closos de Can Gaià en aquests darrers 10 anys. Com hem comentat, totes les actuacions han estat vertebrades per un objectiu comú: potenciar la visita pública (tant per part de ciutadans de Mallorca com de turistes) del jaciment i convertir-lo en un espai present i significatiu per a la societat del segle XXI.

De totes, tot i que hi ha un objectiu comú, el Projecte Closos està protagonitzat per un nombre elevat d'agents distints que tenen perspectives, metodologies i percepcions diverses de com s'ha d'intervenir en relació al patrimoni arqueològic. En aquest sentit, l'experiència aquí descrita ens mostra des de la

base un procés de presa de decisions que caracteritzen l'arqueologia com a pràctica social. Durant totes les actuacions s'ha hagut d'arribar a consensos concrets que permetessin incloure aquesta rica i complexa varietat d'opinions.

BIBLIOGRAFIA

BARREIRO, D. 2003: "Arqueología y pragmatismo crítico. Hacia la renovación axiológica de la arqueología", *Claves de razón práctica*, 133, 36-41.

BARREIRO, D. 2006: "Conocimiento y acción en la arqueología aplicada", *Complutum*, 17, 205-219.

BARREIRO, D. 2006a: "La aureola perdida (Propuesta para una arqueología aplicada)", *Arqueoweb, revista sobre arqueología en Internet*, 8-1.

CASTRO, J. 2003: "Calidad y turismo cultural", *Portal Iberoamericano de Gestión Cultural*. Darrer accés 1/10/2012 <http://www.gestioncultural.org/articulos.php>.

CRiADO, F. 2010: "Ocho observaciones", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 20, 267-270.

DEAMOS, M. B. 2010: "Las crisis económicas propician la escasa investigación en los yacimientos arqueológicos", *ABC Sevilla*. 30/7/2010. Autora E. Díaz-Borrego. p. 28.

DEAMOS, M. B. 2010a: "La crisis económica también alcanza a la arqueología", *El Mundo Sevilla*. 30/7/2010. p. 7.

DÍAZ DEL RÍO, P. 2000: "Arqueología comercial y estructura de clase", BÓVEDA LÓPEZ, M. M. (Coord.) *Gestión patrimonial y desarrollo social*, CAPA 12. Laboratorio da Arqueoloxia do Paisaxe. Santiago de Compostela.

ESCALAS, M. inèdit: *Informe de conservació i restauració. Poblats dels Closos de Can Gaià (Portocolom, Felanitx)*. Campanya de 2008.

FORNÉS, J.; JAVALOYAS, D.; OLIVER, L.; SALVÀ, B. 2012: "Els Closos de Can Gaià. Un jaciment prehistòric al s. XXI", RIERA, M. (Coord.): *IV jornades d'arqueologia de les Illes Balears* (Eivissa, 1 i 2 d'octubre, 2010). Palma, Vesants, 233-239.

FORNÉS, J.; JAVALOYAS, D.; SALVÀ, B.; OLIVER, L. en premsa: "Informe de la campanya d'excavació de 2010 del jaciment dels Closos de Can Gaià (Felanitx)", *Memòria*

del Patrimoni Cultural 2010-2011. Consell de Mallorca, Departament de Cultura i Patrimoni.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA 2008: “El ocio en cifras”. *Boletín Informativo del Instituto Nacional de estadística* 4/2008.

JAVALOYAS, D. 2010: “Hacia una historia praxiológica de la arqueología prehistórica española. La arqueología mallorquina como caso de estudio”. *Complutum*, 21 (1), 27-44.

JAVALOYAS, D. 2011: “Para el pueblo pero sin el pueblo. La arqueología mallorquina del s. XXI”, ALMANSA, J. (Ed.) *El futuro de la arqueología en España*. Madrid: JAS Arqueología, 125-130.

JAVALOYAS, D. en premsa: “Plan director del proyecto integral de gestión del patrimonio arqueológico del Municipio de Felanitx”. Ajuntament de Felanitx. Felanitx.

JAVALOYAS, D.; FORNÉS, J.; SALVÀ, B. 2009: “Breu aproximació al coneixement del jaciment de Closos de Can Gaià”, *1a Trobada d'arqueòlegs de les Illes Balears. Manacor, 15 i 16 de setembre de 2006*. Museu d'Història de Manacor. Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca, Palma.

MOURE ROMANILLOS, A. 2006: *Escritos sobre historiografía y patrimonio arqueológico*. Universidad de Cantabria, Santander.

MUNAR, M. inèdit: *Consolidació de la Naveta I del poblament dels Closos de Can Gaià, Porto Colom, Mallorca*.

MUNAR, M.; BURGAYA, B. inèdit: *Informe final de les tasques de consolidació de la Naveta I de Closos de Can Gaià. Porto Colom, Mallorca*.

OLIVER, L.; FORNÉS, J.; JAVALOYAS, D.; SERVEIRA, G.; SALVÀ, B. 2010: “Memòria de la campanya d'excavació arqueològica als Closos de Can Gaià (Portocolom, Felanitx). Any 2009”, *Memòria del Patrimoni Cultural 2009*. Consell de Mallorca, Departament de Cultura i Patrimoni. Palma.

QUEROL, M. A.; MARTÍNEZ, B. 1996: *La gestión del patrimonio arqueológico en España*. Alianza Editorial. Madrid.

TRESSERRAS, J.; GUERRA, D.; MATAMALA, J. 2009: “Estudio de demanda internacional de turismo arqueológico”, *IV Congreso internacional de Turismo – CITA 2009*. Trujillo, 3-5 abril 2009.